

Рад примљен 17. децембра 2023.
Рад прихваћен 20. децембра 2023.

Научна критика и полемика
78.091.4(497.11)"2023"
COBISS.SR-ID 134186505

НАТПЕВАВАЊЕ ХОРОВА НА 57. МОКРАЊЧЕВИМ ДАНИМА „Турска руковџ“

Стефан Савић

Музиколошки институт САНУ
stefansavic111@gmail.com

У смутном времену садашњице, испуњеном пандемијама и сукобима, поларизацијама и кризама свакојаке врсте, улива трачак наде да постоје манифестације попут *Мокрањчевих дана*, које упркос искушењима и ограничењима, настоје да негују сабеседништво представника домаћег и иностраног уметничког поднебља. Колико год се чинило да је Фестивал локалног карактера, заправо игра не сасвим безначајну улогу посредника у међукултуралним и националним дијалозима кроз традиционалне и савремене музичке праксе на домаћој сцени. Управо у сусретима различитости оживљава стваралачки дух Стевана Ст. Мокрањца, снажно обележен овим просторима, али истовремено прожет искуствима стеченим на иностраним конзерваторијумима, у којима се преплићу мајсторство хорског слога западноевропске вокалне провенијенције и наших фолклорних мелоритмичких узора. Додир са околним музичким наслеђем очевидан је у Мокрањчевим хорским обрадама турских и мађарских песама, што је публика имала прилику да доживи у аутентичном виду, наступом хора

из Анкаре, уједно и победника Натпевавања 57. по реду одржаног Фестивала. Централни догађај овогодишњих *Мокрањчевих дана* остаће упамћен и по томе што је наступом Хора уметничке школе која носи композиторово име, након дужег времена на такмичењу узео учешће домаћин. Са поменутих ансамблима надметало се неколико хорова из Србије и један загребачки састав, што је потврдило регионални и интернационални статус Натпевавања, као и његову, шире посматрану, мисију децентрализације и интеграције музичког живота мањих и већих средина.

Узимајући у обзир потенцијално многоструки значај *Мокрањчевих дана*, а нарочито Натпевавања, важно је констатовати да на њихов ниво утиче више фактора, вануметничке и уметничке природе, који нису нужно у моћи самих организатора, већ имају слојевиту димензију друштвених околности. Ипак, меритум процене реалне слике Натпевавања мора имати своје базично упориште у иманенцији музичке критике као меродавног арбитра квалитета хорског музицирања. Критеријуме за доношење што је могуће објективнијег суда,

Хор Уметничке школе *Стеван Мокрањац*, Неготин

потребно је прилагодити извођачким думетима аматерских ансамбала, а ипак не одступити од основних норми на којима су формирани пожељни звук хора и диригентска интерпретација. Такође, потребно је имати у виду да се свако Натпевавање разликује спрема умећа учесника, како засебно, тако и скупно, што диктира какав ће бити успостављен референтни систем за процену такмичара. Другим речима, дешава се да наступ победника није изузетан у поређењу са појединим претходницима, али у односу према другим такмичарима у неком сегменту се истакне и досегне задовољавајући степен изведбе. Такав случај смо имали и ове године са учешћем ансамбала, прилично слабијим у односу на нека прошла издања Фестивала, када су се натпевавали и бивали лауерати далеко бољи хорови. Сходно изнесеним становиштима, овим критичким приказом тежиће се анализи врлина и недостатака у наступима ансамбала са довољно разумевања о природи аматеризма, али и свести о непоходности одређених стандарда музицирања.

Натпевавање је отпочело наступом мешовитог певачког хора *Ина* из Загреба, предвођеног диригентом Бојаном Погрмиловићем. Недоумица семантичке природе, какви су то хорови који нису 'певачки', односно питање да ли је реч о својеврсном плеоназму из домена музичке терминологије, вероватно ненамерно, али недвојбено сугерише да се ради о типу ансамбла на размеђи певачке групе и хора, што се јасно могло чути у њиховом звучном идентитету. Показатељ подвојености самоодређења био је очевидни кроз одабир репертоара, сачињеног од духовних композиција и обрада народних песама, а подвучен дијаметрално различитим квалитетом његове изведбе. Најаву таквог расплета ситуације добили смо Мокрањчевим *Њеси свјати*, које по правилу својим невеликим димензијама, а узбудљивом градацијом, *кјароскуро* тоналним и карактерним контрастом бива мач са две оштрице за многе хорове, који му олако прилазе. Као и много пута до сада, композиција сведеног обима, али техничких

и музичких немалих захтева, показала се као превелико искушење, којем нису били дорасли хрватски диригент и његов хор. Почев од потпуно неадекватне хорске боје, пресветлих гласова са исувише отвореним вокалима, сопранске деонице непријатне и преоштре атакe у незграпно обликованим фразама без осећаја за сливеност линија које ткају полифону фактуру до занемаривања динамичких ознака и нивелисања звука у оквиру уске амплитуде из које пробија неконтролисани форте звук, имали смо неуспело тумачење диптиха из Мокрањчевог *Ојела*. У следећој нумери *Аве Марија* од Емила Косета, сусрели смо се са истим извођачким недостацима, нарочито очевидним у имитативним одсецима, недовољно профилисаног хорског слога и изостанку идеје целине, неуведљивих кулминација и слабе кохезивности са хомофоним сегментима. Нешто боље изведена је *Алелуја* Томислава Ухлика са оствареном јубилационом атмосфером и ефектном басовском деоницом. На

том трагу је донесен чувени госпел стандард *Ride the Chariot* у аранжману Вилијема Хенри Смита, иако се имало штошта пожелети у смислу опонашања идоматског извођења које карактерише овај жанр, попут прегнантнијег ритмичког набоја тзв. *џрува* или пак солистичких иступа који нису на ивици карикатуралног. Међутим, две наредне нумере, *Са истока сунце* Фран Погрмиловића и *Лагарке* Емила Косета, потврдиле су да разборито одабрани репертоар у складу са могућностима и врлинама хора, може умногоме оставити потпуно друкчији утисак и прикрити недостатке. Управо се велико искуство диригента Погрмиловића, вишегодишњег уметничког руководиоца Ансамбла народних игара и песама Хрватске *Лаго*, показало драгоцено у извођењу народне песме и композиције генерисане фолклором. Грлено певање, подврискивање, надгласавање мушкараца и жена, акцентовање текста и крепки звук ансамбла, све је било у маниру саобразном певачким групама при

Мјешовити пјевачки хор *Ина*, Загреб

КУД-овима. Стручни жири у саставу музиколози др Соња Маринковић и др Катарина Томашевић, као диригент др Божидар Црњански, препознао је светлу тачку у наступу хора *Ина* и доделио признање за аутентичну интерпретацију фолклором инспирисаних дела. Остаје жал што можда цео наступ није био базиран на сличним композицијама, далеко примеренији основним карактеристикама загребачког ансамбла.

Изласком неготинског хора *Умешничке школе Стеван Мокрањац*, којим диригује Данило Перковић, могао је да започне дуго ишчекивани такмичарски наступ неког домаћег ансамбла. Сасвим природно, домаћини су са нескривеним жаром прижељкивали титулу победника Натпевавања, међутим њихове амбиције нису биле адекватне тренутним могућностима и квалитету приказаног репертоара. С обзиром на то да је хор основан ове године, можда није било сасвим реално очекивати да се за тако кратко време може припремити наступ, који би без икаквих потешкоћа однео победу. Једна ствар је прилично коректно, на задовољавајући начин, научити програм у смислу савладавања нотног текста, а потпуно друга постићи складан хорски звук, избалансираних деоница, стилски дотераних и драматуршки осмишљених интерпретација. Потребно је знатно више простора, рада и искуства да се постигне еквилибар различитих чиниоца хорског апарата, који пружа могућност да извођење буде заокружена целина. Сврха ове апологије јесте да се похвали домаћи хор за постигнуте резултате у изузетно кратком периоду и оправдају крајње разумљиве фалинке, али исто тако суди непристрасно уз дозу трезвености према добрано нереалним очекивањима спрам онога што је чуто у њиховом такмичарском дебију. Наступ су отворили изразито неуверљивим извођењем корала *Jesu meine Freude* (*Исус је моја радост*) Јохана Себастијана Баха. Једноставна корална фактура хорског слога претворила се у аморфну звучну масу којој недостају рељефно обликовани акордски склопови, истанчано вођени гласови у унутрашњој тензији, густог и суздржаног *џијано* тона. Аскетизам, одрицање од свега земаљског и латентна туга у значењским слојевима текста и музике, захтевају неизоставно диференциран

израз у односу на доминирајућу пресветлу, готово дечје белу сопранску боју, непријатно пискутаву и дистонирајућу, местимично нечујних унутрашњих гласова и плитак бас. Уследило је извођење народне песме *Калеш, бре Анђо* у аранжману Војислава Симића, фрапантно различито у односу на претходну композицију, до те мере неупоредиво боље, како би се могло помислити да је пред вама други хор. Заправо, таква трансформација уопште не чуди, јер наместо патоса протестанског корала, очигледно страног члановима хора, била им је неупоредиво блискија сетна лирика, пуна нежних осећања, коју су испевали особито музикално и меко, знатно облијим и топлијим тоном, нарочито алтовске деонице. Вешт аранжман, дискретно цезираног хармонског вокабулара и дијалогизирања мушких и женских хориста, донет је са младалачком енергијом, оствареним диманичким и агогичким контрастима, на чему честитамо диригенту. Наредни сегмент програма чинила су музички атрактивна и технички захтевна *Три мадријала* Константина Бабића, које су домаћини изнели са пуно полета и прилично завидно за појмове аматерског ансамбла. Наравно, могло би се замерити недовољно прецизној артикулацији текста, ритмичкој неусаглашеност и транспарентности слога у појединим виртоузним пасажима првог и трећег мадријала, али не може се порећи суптилно осликана сањарска атмосфера хорског акварела у другом мадригалу, остварена захвљујући прозачном валеру палете младих гласова домаћег састава. Нажалост, завршница наступа је наликовала његовом почетку, иако је *Тебе Боја хвалим* Стевана Ст. Мокрањца изведено кудикамо боље. Попут Баховог корала, наизглед једноставне фактуре, силабичног третмана текста и химничног карактера, Мокрањева композиција захтева осмишљенију интерпретацију, која подразумева да се уместо скандирања и дириговања према вертикалним блоковима, тежи повезивању слогова у смисаоне целине драматуршког тока. Упркос одважности да се одабере разноврстан програм и бриљантним тренуцима његове изведбе, целокупни наступ се показао као квалитативно неконзистентан. Без обзира што циљ није досегнут ове године, то никако не треба да поколеба

потенцијалне снаге овог састава, који уз редовну активност може да израсте у респектабилан хорски ансамбл и суверено победи на *Мокрањчевим данима* на понос и дику родном граду композитора. Залог тога јесте висок уметнички дојам које је оставило тумачење *Три мадријала* Константина Бабића, што је жири препознао и са пуним правом по први пут на Фестивалу доделио домаћинима награду за најуспешније изведену композицију.

Средишњи део вечери, а како ће се испоставити и целокупног Натпевавања, обележило је учешће гостију из Турске, полифониог хора *Анкара* и њихове диригенткиње Нилгун Тузкаја Аркана. Више него по редоследу такмичења, њихов наступ био је својеврсна оса симетрије, баланс оних елемената извођења који су недостајали претходним, али и потоњим конкурентима, колоквијално речено златна средина. Почев од репертоара, мудро и брижљиво скројеног, саобразног вокалним и

изражајним могућностима, којим се у први план истичу врлине, а што је могуће више прикривају мане ансамбла. Стога су превасходно селектване композиције из националне баштине, као природни музички хабитус у који се беспрекорно уклопила Мокрањчево ретко чуто дело *Ne Güzelsin* (*Како си лепа*), према мотивима турске народне песме. Једини излазак из стилских и жанровских оквира било је извођење мадригала *Сребрни лабуд* Орланда Гибонса, неуобичајено у препеву на турски језик. Могли би се са разлогом приговорити овако конципираном програму, монотоним и укалупљеном, срачунатом и без куражи за одабиром разноврснијег и изазовнијег програма пореклом из других хорских традиција. Међутим, контраргумент овом запажању јесте квалитет и заокруженост наступа, без лоше изведене композиције, конзистентност у свим аспектима интерпретације. Налик томе, можда је хорска боја била коју

Полифони хор *Анкара* из Турске

нијансу светлија или сведенија за нечији афинитет, али с друге стране постигнут је хомоген звук, уједначених деоница, интонативне прецизности, која је дошла до изражаја у захтевнијим интервалским односима одређених композиција. Свака нумера била је пропраћена сценским покретом, а колико год наивно деловали покушаји хорског театра у појединим моментима, ипак је успешно остварена наративизација наступа кроз контрапункт гласовног и гестовног. Дела на програму турског ансамбла била су попут прича из *Хиљаду и једне ноћи*, појединачно извођачки углачана, а истовремено уклопљена у јединствени тонски мозаик источњачке орнаментике. Ипак, неочекивано је заблистала ренесансна вињета, која нас је попут илузије изместила у дивно меланхоличан крајолик енглеске мадригалистичке школе, чији склад није пореметио ни оријенталан призив турског језика. Иако интерпретација није била сасвим идоматична, уколико се пореди са историјски информисаном праксом извођења ансамбала специјализираних за певање старе музике, не може се

одрећи перфектна мирноћа и одмереност емотивног тонуса, којим је обојен мадригал композитора Орланда Гибонса. Закључци проистекли из ове анализе, испоставиће се подударни образложењу жирија, којим је турски хор *Анкара* проглашен за победника овогодишњег Натпевавања хорова. Налик горе поменутих увидима, истакнути су најкомпактнији хорски звук, добро осмишљени програм у складу са могућностима хора, иновативно представљање до сада нечуте Мокрањчеве композиције, ефектан сценски наступ и дискретан, али функционалан сценски покрет.

На месту четвртог учесника Натпевавања нашао се београдски Хор *Ars Vocalis*, којим диригује Мирослав Арбановски, један од оснивача и руководилаца почев од 2014. године, а њихов програм био је сачињен од световних и духовних композиција, домаћих и страних аутора уз учешће више солиста. Програм су отпочели са *Оче наш* Јосифа Маринковића, а утисак који се одмах наметнуо, јесте да упркос изостанку племенитости и рафинмана у звучним врхунцима,

Хор *Ars Vocalis* из Београда

местимичним фалш тоновима, имамо пред собом ансамбл, кога за разлику од претходних, одликује пуноћа и фундираност хорске боје. Као друга нумера одабран је први став из *Каџули кармине* Карла Орфа, фаворит на репертоарима домаћих културно-уметничких друштава из неких пређашњих времена. Овом приликом *Ars Vocalis* је достојно наставио ту традицију, пружајући атрактивно извођење, остварено захваљујући пластичном приступу третману тексту, рељефном оцртавању метро-ритмичких ћелија, микро динамичким сенчењима и акцентуацији слогова. Томе је нарочито допринео и фантастични солиста, тенор Марко Костић, волуминозног гласа и изванредне карактеризације свог парта. Уследили су *Приморски наџјеви* Стевана Ст. Мокрањца, који наспрам друге сценске кантате Орфове триологије, захтевају умивен звук, благ израз, мекоћу пројекције тона, валовите покрете мелодијске линије, налик тонском сликању љуљускања таласа, што је све мањкало у извођењу београдског хора. Солистичке партије такође нису биле све на сјајном нивоу,

утичући на суптилност и избрушеност музицирања у камерним епизодама. Последња нумера *Hail, Holy Queen* Роџера Емерсона, била је за још једну лествицу нижа у односу на остале композиције са програма ансамбла *Ars Vocalis*. Слаба дикција енглеског језика, чак на махове неразумљивог, испадање из ритма при тапшању (*clapping*), и највише од свега соло сопран, кога нећемо именовати, на ивици гротеског имитирања афро-америчких певачица, учинили су да имамо неуспелу, помало комичну имитацију госпела. Када узмемо у обзир цео наступ београдског хора, може се жалити за недореченостима у извођењу, које су допринеле да храбро одабране разноврсне композиције не заблистају пуним сјајем, што је препознао и жири доделивши им признање за најкомплекснији изведени програм и више него заслужено најуспешнијег солисту.

Према распореду као претпоследњи појавио се хор *Свети Симеон Бојојримац* из Смедеревске Паланке са диригентом Милошем Урошевићем. Пошто се ради о црквеном хору, одабир

Хор *Свети Симеон Бојојримац* из Смедеревске Паланке

репероара је логично био оријентисан ка духовној музици српских и руских композитора. Изабране су композиције које се поју на богослужењима, првенствено Светој Литургији и Вечерњу, а без претераних потешкоћа може да их изведе и хор скромнијих певачких капацитета. Међутим, чак и за такав, не толико захтеван репертоар, потребно је уложити одређени напор, ако ништа друго онда да се постигне макар пристојан ниво интонативне чистоте и тачно отпеваних нотних вредности. Уколико се ни то не може постићи, апсолутно је несувисло пријављивати се на такмичење и певати испод сваког критеријума. Одговорност је на диригенту, који мора да поседује самокритичност и способност процене, јесте ли његов ансамбл довољно кадар да савлада базичне законитости хорског певања за потребе јавног наступања, а камоли наредног корака у такмичарским водама. Требало би да постоји елементарна свест је ли примерено

извести ансамбл, трећеразредног квалитета на ипак реномирану смотру хоров. Натпевавање уз сва варирање у квалитету има одређени статус који имплицира да није на снази максима „само је важно учествовати”, већ обавезује и на одређену лествицу извођења. Стога је заиста беспредметно даље коментарисати учешће овог хора, јер би се то претворило у непријатни час анатомије, мучно сецирање сваког сегмента наступа, што је аутору ове критике заиста крајње нелагодно да чини, а нема ни дубље поенте некога толико оцрнити. Жири је начинио благодан потез те доделио хору *Свети Симеон Бојојримац* диплому за учешће, што ће надамо се бити подстицај да се ансамбл развија и напредује, а уколико буде правог тренутка за то, појави се на неком такмичењу.

Прилику да се представи у завршници такмичарске вечери добио је Алексиначки мешовити хор *Шумајловац* са диригентом Димитријем

Мешовити хор *Шумајловац* из Алексинца

Голубовићем. У програмској књижици истакнуто је да овај ансамбл: „[Н]егује широк спектар жанрова, пре свега световни репертоар, али и православну духовну, етно и староградску, цез и филмску музику, као и обраде народних и популарних композиција *a capella* и уз инструменталну пратњу”. Одабир композиција хора из Алексинца за Натпевавање није одступио од репертоарске политике жанровске свестраности, при чему је нагласак био на световној музици. Наступ су отворили ванвременским хитом *Mamma mia* шведске групе Абба, помало стидљиво и стегнуто у експресији, што се одразило на агилност у изговору текста и потешкоће при досезању високих тонова у водећој мелодији сопранске деонице, те последичну колизију са акорском подлогом осталих гласова, који су са своје стране били доста троми упркос константној пулсацији клавирске пратње. Две наредне композиције, *Псалм 150* Ернана Агијара и *Химна Бојородици* у запису Хуана Переза Боканегре, иако из сфере духовне музике, показале су сличне бољке, као и хорски аранжман поп песме, пре свега у домену летаргично изведених остината на неутралном слогу и незаобљеног горњег певачког регистра. Блок од три композиције фолклорне провенијенције, отворио је аранжман словеначке народне песме *Драга ми долази у јосће*, а за њом су следили *Козар* и *Друга руковеш* Стевана Ст. Мокрањца. Попевка из Словеније изведена је са лакоћом и слободом израза, врло покретљиво и доста тачно, што се може претпоставити, није био случај са бравурозном хорском минијатуром каква је Мокрањчев *Козар*, у чијој изведби се могло чути доста размимоилажења деоница, нејасних упада у имитативним деловима, ритмичких и

интонативних непрецизности. Нешто је успешније донета *Друга руковеш*, поједине песме су имале једар хорски звук у коме су предњачили потентнији мушки гласови, међутим утисак је донекле покварио баритонски соло, отпеван сирово и равно, потуљених вокала и без имало музикалности. Када све саберемо, хор *Шумашиовац* је испунио минимум неопходан за долазак на Натпевавање, али ништа више од тога у такмичарском смислу, те му је за мотивацију у даљем раду и наступању додељена диплома за учешће.

Када се сумирају утисци целокупног Натпевавања хора на 57. *Мокрањчевим данима*, долазимо до потврде ставова изречених на почетку овог критичког приказа. Још једном је Фестивал доказао да може бити сматран значајним агенсом културне дипломатије, који широм отвара врата дивергентним хорovima и упознаје их са коренима корифеја српске музике и његовим наслеђем. С друге стране, мора се рећи без устезања да је овогодишње такмичење хора, показало приметну осеку квалитетних наступа. Натпевавање хора би требало да буде мотивација и изазов за пријављивање озбиљно припремљених ансамбала, који се неће задовољити појављивањем у ревијалном контексту, већ имати реалних такмичарских амбиција и капацитатета да их остваре, јер то својим реномеом Фестивала изискује. Надамо се искрено да је то само један кратотрајан, пролазни моменат, те да ћемо у будућности имати плим сјајних хора, који ће се надметати стремећи високом, професионалном нивоу, каквог је уосталом целог свог кратког, али плодног живота тежила јединствена фигура, чије стваралаштво и делатност славимо Натпевавањем – Стеван Ст. Мокрањац.